

**Снитко І., к.і.н., старший науковий співробітник науково-методичного відділу досліджень культурної спадщини
Миколаївський обласний краєзнавчий музей**

ЩЕ РАЗ ПРО ТЕРИТОРІАЛЬНІ КОРДОНИ ОЛЬВІЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ПРОСТОРОВУ СТРУКТУРУ

Конкретні розробки, щодо територіальних володінь Ольвійської держави, які продовжуються й нині, були розпочаті наприкінці 60-х рр. ХХ ст., коли вже було чітко сформульоване саме поняття *хора Ольвійського поліса* щодо поселень та городищ ольвійського оточення такими науковцями як В.Д. Блаватський, Я.В. Доманський, Н.В. Шафранська та Л.М. Славін [див.: Буйських 2007, с. 67] і належать багатьом дослідникам.

На сьогодні територіальні межі Ольвійського полісу, визначаються у конкретній географічній зоні – на півострові, утвореному Бузьким, Дніпровським та Березанським лиманами. До неї належать також протилежні їх узбережжя [Крыжицкий и др. 1989, с. 9], що визнається і більшістю дослідників [Зуц 1969, с. 86; Славін 1976, с. 185; Wasowicz 1975, р. 63-64; Русяева 1979, с. 67; Крыжицкий и др. 1989, с. 8-11; Крыжицкий, Лейпунская 1997, с. 161-168; Крыжицкий и др. 1990; Брашинский 1977, с. 303; Марченко 1980, с. 139; Отрешко 1982, с. 34; Буйских 1986, с. 25, 1997, с. 16-19, 2009, с. 231; Снытко 2011, с. 464-465; 2012-б, с. 31-42].

Встановлені природні межі Ольвійської держави, вірогідно, визнавались і оточуючими поліс варварськими племенами [Русяева, Скржинская 1979, с. 29; Крыжицкий и др. 1989, с. 9]. Володіння держави у VI-III ст. до н.е. і пізніше, не розповсюджувались північніше широти сучасного м. Миколаїв [Рубан 1975, с. 88; Марченко 1980, с. 139; Отрешко 1982, с. 34; Буйских 1986, с. 25, 1997, с. 17, 2009, с. 232-233; Снытко 1985, с. 77-78, 1998, с. 25-29].

Щодопоселень розташованих на захід від найвірогідніших кордонів Ольвійського полісу (від устя Тилигульського лиману до Одеської затоки) та на схід (Нижнє Подніпров'я), то відношення їх до Ольвійської держави досі нез'ясоване, хоча вони мають деякі риси, притаманні суто пам'яткам хори Ольвії цього часу. Перш за все, на цих поселеннях в обігу використовувались переважно ольвійські гроші [Диамант 1978, с.241 и сл; Рубан, Урсалов 1986, с. 31-53; Bodzek 2008, р. 13-23; Абикулова, Пиворович 1982, с. 30-32], що надало привід деяким дослідникам навіть віднести ці території до Ольвійського полісу [Диамант 1978, с.241 и сл; Рубан 1985, с. 31; Рубан, Урсалов 1986, с. 52]. Дуже багато спільного з населенням хори Ольвії простежується і в матеріальній та духовній культурі цих поселень [Буйских, Былкова 1991, с. 31-34; Былкова 2000, с. 125-139; 2007; Диамант 1974, с. 270-271; 1975, с. 117-119; Редина, 2001, с. 110-112, Redina 2007, р. 524; Редина, Папуци-Владыка, Бодзек, Маховски 2008, с. 142-160; Kowal 2008 р. 75-94] та особливо у поховальному обряді їх мешканців, який практично не відрізняється від поховальних традицій ольвіополітів цього часу [Редина, Папуци-Владыка, Бодзек, Маховски 2008, с. 151-154; Козуб 1974; Парович-Пешикан 1974; Папанова 2006; Снитко 2009-а, с.

25-34]. І все ж, вбачати офіційну належність вказаних територій до Ольвійської держави, покладаючись лише на вищезазначені фактори, поки що ризиковано. Можна лише констатувати, що ці землі, безумовно, входили до сфери політичних, економічних та культурних інтересів Ольвії та були складовою частиною внутрішнього ринку держави.

Щодо цих територій, то досі достеменно не відомо, могли вони охоронятись та використовуватись самими ольвіополітами [Диамант 1978, с. 249], бути ольвійською «пересею» [Брашинский 1977, с. 303], належати кільком грецьким полісам [Лапин 1971, с. 308-309], знаходитись під спільним протекторатом Ольвії та оточуючих її племен [Буйских 1986, с. 25] або повністю належати осілому варварському населенню [Славин 1976, с. 185]. Західні від Ольвії землі (район Одеської затоки), могли знаходитись під спільним патронатом Ольвії, Тіри та Ніконія [Буйских 1996, с. 67-68]

Можна погодитись з С.Б. Буйських, що як на початку IV ст. до н.е., так і у ранньоелліністичний час, коли хора досягає максимальних розмірів [Рубан 1985; Буйських 1986, с. 17-28; 1997, с. 17] її територія зростає не за рахунок розширення чи колонізації віддалених земель, а в процесі більш щільного освоєння своєї споконвічної території [Буйских 1997, с. 17]. При цьому ольвіополіти максимально інтенсивно використовували свій наявний земельний фонд у Нижньому Побужжі, який міг складати 29000 га або 290 кв. км [Шишкин 1982, с. 242]. За підрахунками С. Крижицького та О. Щеглова земельні угіддя, які щорічно використовувались під вирощування зернових культур в сільській місцевості могли складати від 375 до 394 кв. км., що дозволяло Ольвії отримувати в середньому 30-55 тисяч тон зерна при вірогідній кількості сільського населення близько 30-40 тисяч чоловік [Крижицький, Щеглов 1991, с. 54].

З цього приводу більш вдалою здається і гіпотеза, відносно якої землі розташовані на схід та на захід від історичних кордонів Ольвійського полісу могли знаходитись під ольвійським протекторатом. Появу прикордонних поселень, певною мірою, очевидно, можна пов'язати з так зв. «новою хвилею» колоністів з грецьких міст Малої Азії на початку IV ст. до н.е. Можливо, саме тоді, це населення і отримало в середовищі ольвіополітів узагальнену назву – *мікселліни*, відому з Ольвійського декрету на честь громадянина Протогена [IOSPE, I², № 32], тобто вихідці з різних міст Іонії, та, можливо, інших полісів античного світу, яка затвердилась на межі V-IV ст. до н.е. та збереглась до часів видання декрету [Снытко 2011-а, с. 461-468, 2011-б, с. 27-28]. Організація нових поселень в прикордонні, скоріше за все, знаходилась під контролем полісної адміністрації та регулювалась державою [Снитко 2011-б, с. 28]. Крім адміністративного, протекторат над цими землями, найвірогідніше, мав і сакральний характер, враховуючи «опіку» ольвіополітами в класично-елліністичний період загальногрецького святилища Ахілла на Левке, що документально підтверджується завдяки інформації з декрету на честь Антестерія [Виноградов 1984, с. 51-80, 1989, с. 167-168]. Що стосується Нижнього Подніпров'я, де на межі V-IV ст. до н.е. фіксується процес осідання скіфів на землю та залучення їх до системи розподілу античних товарів

[Гаврилюк, Абикулова 1991, с. 29; Гаврилюк 2000, с. 42-43], то у складі населення суто грецьких поселень пониззя Дніпровського лиману можлива наявність і деякої частини варварського контингенту. Присутність варварів за результатами антропологічних досліджень матеріалів Кошарського некрополя фіксується і на західних поселеннях ольвійського прикордоння [Kaczanowski, Kosydarski, Niedzwiecka 2008, p. 53-61]. Але, варварський елемент серед населення, з'явився не на початку освоєння вищевказаних поселень, а згодом, в процесі наступних греко-варварських стосунків в цих регіонах [Снитко 2011-б, с. 28].

Що ж до соціального статусу мешканців поселень близького прикордоння відносно Ольвійської держави, то в цьому сенсі дуже привабливою видається гіпотеза П. Каришковського та Ю. Виноградова [Карышковский, Клейман 1985, с. 74; Виноградов 1989, с.183, прим. 18], згідно з якою мікселліни це залежне військово-землеробське населення типу клерухів, катеків та періеків, спеціально організоване для охорони кордонів Ольвійського полісу.

У середині 80-х рр. ХХ ст. була висунута ідея про колонізацію ольвіополітами Північно-Західного Криму та, навіть створення ольвійських міст, поселень та фортив у цьому регіоні на межі V-IV ст. до н.е. (Калос Лімен, Караджинське городище та «Чайка», Панське), що свідчить про можливе розширення територіальних володінь Ольвійської держави на південний схід [Щеглов 1985, с. 84-86, 1986, с. 166-171; Scegllov 1987, p. 244-247; Щеглов, Рогов 1985, с. 86-88; Рогов 2000, с. 269-274]. Для підтвердження цієї гіпотези наводились подібні з ольвійськими елементи матеріальної культури, зокрема архітектурні прийоми житлобудування і фортифікації, поховальний обряд [Щеглов, Рогов 1985, с. 86-88; Рогов 2011, с. 57-59] та окремі графіті [Виноградов 1990, с. 51-64, табл. V-VI]. Але, надані аргументи не є достатніми для прийняття цієї версії, яка за цілою низкою об'єктивних причин не відповідає реальним потребам просторово-структурного розвитку Ольвійського полісу у розглядуваний час [див.: Буйських 1997, с. 18-19, 2006, с. 46, 2009, с.231; Вуйських 2006, с. 135]. Наявність в некрополі Панського підбійних могил, аналогічних ольвійським, може лише свідчити про деякі східні риси поховального ритуалу іонійського населення, яке заселило ці території [Снитко 1988, с. 103-104].

Таким чином, сучасні історико-археологічні дослідження свідчать, що у географічному плані, офіційні територіальні володіння Ольвійського полісу, скоріше за все, були обмежені зі сходу лівим берегом Бузького, з півдня Дніпро-Бузького, включаючи Кінбурнський півострів (історична Гілея) та Тендру (Ахіллесів дром), і з заходу правим берегом Березанського лиманів. На півночі вони доходять до широти сучасного міста Миколаїв. Самими північними є поселення правого берега Бузького лиману Варварівка-1, та розташоване на північному боці Миколаївського півострова поселення Миколаїв-6 [Снитко 1985, с. 77-78, 1998, с. 25-29; Крыжицкий, Буйських, Отрешко 1990, с. 64, № 107], біля якого, Ф.Т. Камінським, відкритий античний некрополь [Снитко 2009, с. 26]. Ці кордони були поступово сформовані в архаїчний та класичний часи [Крыжицкий и др. 1989, с. 8-9; Буйських 2009, с.

230-231, 238, 2011, с. 58-59] в процесі іонійської (мілетська: VI ст. до н.е.), змішаної – зовнішньої і внутрішньої (мілетсько-ольвійська: кінець VI – перша чверть V ст. до н.е.) [Отрешко 1990, с. 15; Буйських 2009, с. 228, 2011, с. 58-59] та переважно внутрішньої (ольвійська: кінець V – перша третина IV ст. до н.е.), з можливою участю іонійських епоїв [Крыжицкий и др. 1989, с. 100; Снытко 2000, с. 57-58, 2009, с. 186; Буйских 2009, с. 231], колонізації регіону Нижнього Побужжя. В елліністичний час хора набула своїх найбільших розмірів, але не за рахунок розширення або колонізації віддалених земель, а в процесі більш інтенсивного освоєння своєї власної території [Буйских 2009, с. 238].

Все це надає достатнє підґрунтя вважати саме Нижнє Побужжя в вищевказаних межах постійною територією Ольвійської хори та, загалом, Ольвійського полісу [Крыжицкий и др. 1990, с. 121; Отрешко, Буйских 1993, с. 163]. Концентрація пам'яток в тих самих географічних рамках безпосередньо вказує на незмінність кордонів Ольвійського полісу впродовж майже тисячолітнього періоду його існування. Це наводить на думку, що ідея просторового розвитку держави у визначених кордонах була закладена з самого початку її утворення [Буйских 2009, с. 238].

Список джерел:

1. Абикулова М.И., Пиворович В.Б. Неопубликованные находки ольвийских монет на поселениях Нижнего Днестра (по материалам Херсонского музея) // Нумизматика античного Причерноморья. – К.: Наукова думка. – 1982. – С. 30 – 32.
2. Брашинский И.Б. Рец: Wasowicz A. 1975. Olbiapontiqueetsonterritoire. – Paris. 1975 // СА. – № 3. – М. – 1977. – С. 300 – 308.
3. Буйских С.Б. Некоторые вопросы пространственно-структурного развития Ольвийской хоры (VI – II вв. до н.е.) // Ольвия и ее округа. – К.: Наукова думка. – 1986. – С. 17 – 28.
4. Буйских С.Б. Между Истрией и Ольвией (античные поселения Дунайско-Днепровского междуречья // Международные отношения в бассейне Чёрного моря в древности и средние века. – Тез. докл. VIII междунар. научн. конф. – Ростов-на-Дону. – 1996. – С. 65 – 69.
5. Буйских С.Б. К проблеме территориальных владений Ольвийского полиса в IV в. до н.э. // Херсонес в античном мире. – Севастополь. – 1997. – С. 16 – 19.
6. Буйских С.Б. Серая керамика как этнопоказатель греческого населения Нижнего Побужья в VI– I вв. до н.э. // БИ. – Вып. 11. – 2006. – С. 29 – 57.
7. Буйских С.Б. Греческие святилища Нижнего Побужья как сакрально-территориальный символ колонизации региона // БЧ. – 8. – Керчь. – 2007. – С. 42 – 45.
8. Буйских С.Б. Хора колониального полиса в Нижнем Побужье: от архаики к эллинизму // ССПК. – Вып. XV. – Запоріжжя. – 2009. – С. 225 – 247.
9. Буйських С.Б. До проблеми заснування та становлення Ольвійського полісу // ДП. – Вып. IX. – Одесса: «ФЛП Фридман А.С.». – 2011. – С. 58 – 59.

10. Буйских С.Б., Білкова В.П. К проблеме этнокультурной атрибуции нижнеднепровских памятников V-III вв. до н.э. // Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья. – Запорожье. – 1991. – С. 32 – 34.
11. Былкова В.П. Поселение на Нижнем Днепре в аспекте скифо-эллинических отношений // АВ. – № 7. – СПб. – 2000. – С. 125-139.
12. Былкова В.П. Нижнее Поднепровье в античную эпоху (по материалам раскопок поселений. – Херсон: Изд-во ХГУ. – 2007. – 244 С.
13. Виноградов Ю.Г. Декрет в честь Антестерия и кризис Ольвийского полиса в эпоху эллинизма // ВДИ. – № 1. – М. – 1984. – С. 51-80.
14. Виноградов Ю.Г. Политическая история Ольвийского полиса VII-I вв. до н.э. (историко-эпиграфическое исследование). – М.: Наука. – 1989. – 288 С.
15. Виноградов Ю.Г. Ольвиополиты в Северо-Западной Таврике // ДП. – Одесса. – 1990. – С. 51 – 64.
16. Гаврилюк Н.А. Степная Скифия VI – V вв. до н.э. (эколого-экономический аспект). – Автореферат дисс. докт. ист. наук. – СПб. – 2000. – 49 С.
17. Гаврилюк Н.А., Абикулова М.И. Позднескифские памятники Нижнего Поднепровья (новые материалы). - Препр. - К.: Ин-т археологии. – 1991 – Ч. 2. – 47 С.
18. Диамант Э.И. Поселение античного времени на территории г. Одессы // АО. – 1973. – М.: Наука. – 1974. – С. 270 – 271.
19. Диамант Э.И. Раскопки поселений античного времени на побережье Одесского залива // 150 лет ОАМ. – Тез. докл. юбил. конф. – Одесса. – 1975. – С. 117 – 119.
20. Диамант Э.И. Монетные находки Кошарского поселения: (К вопросу о западной границе Ольвийского полиса) // АИСЗП. – К.: Наукова думка. – 1978. – С. 241 – 249.
21. Зуц В.Л. Територія Ольвійської держави догетського часу // Археологія. – №. 22. – К. – 1969. – С. 80-89.
22. Карышковский П.О., Клейман И.Б. Древний город Тира. – К.: Наукова думка. – 1985. – 158 С.
23. Крыжицкий С.Д., Буйских С.Б., Бураков А.В., Отрешко В.М. Сельская округа Ольвии. – К.: Наукова думка. – 1989. – 240 С.
24. Крыжицкий С.Д., Буйских С.Б., Отрешко В.М. Античные поселения Нижнего Побужья (археологическая карта). – К.: Наукова думка. – 1990. – 136 С.
25. Крижицкий С.Д., Щеглов О.М. Про зерновий потенціал античних держав Північного Причорномор'я // Археологія. - № 1. – К. – 1991. – С. 46-56.
26. Крыжицкий С.Д., Лейпунская Н.А. Ольвия (раскопки, история, культура). – Николаев: «Можливості Кіммерії». – 1997. – 197 С.
27. Лапін В.В. Хора Ольвії / В.В. Лапін // Археологія УРСР. – Т. 2. – К.: Наукова думка. – 1971. – С. 145-149.

28. Марченко К.К. Модель греческой колонизации Нижнего Побужья // ВДИ. – № 1. – М. – 1980. – С. 131-143.
29. Отрешко В.М. З історії Ольвійського поліса в IV-I ст. до н.е.// Археологія. – № 41. – К. – 1982. – С. 34-46.
30. Отрешко В.М. Ольвийская хора VI-V вв. до н.э. // Автореф. дисс. канд. ист. наук. – К. – 1990. – 15 С.
31. Отрешко В.М., Буйских С.Б. Окружение Ольвийского полиса // ДП. – КСООАО. – Одесса. – 1993. – С. 63-64.
32. Редина Е.Ф. Античные памятники Одесского залива и вопросы определения западной границы ольвийского государства // Ольвія та античний світ. – Матеріали наукових читань, присвячених 75-річчю утворення історико-археологічного заповідника «Ольвія» НАН України. – К.: Інститут археології НАН України. – 2001. – С. 110-112.
33. Редина Е.Ф., Папуци-Владыка Э. Бодзек Я., Маховски В. Археологический комплекс античного времени у села Кошары – итоги исследования // ПОНТИКА – 2006. – Krakow: Uniwersytet Jagiellonski. – 2008. – С. 142-160.
34. Рогов Е.Я. Ольвиополиты в Северо-Западном Крыму // ΣΥΣΣΙΤΙΑ. – СПб. – 2000. – С. 269 – 274.
35. Рогов Е.Я. Некрополь Панское 1 в Северо-Западном Крыму // МАИЭТ. – Supplementum. – 101. – Симферополь. – 2011.
36. Рубан В.В. Исследования античных памятников на правом берегу Бугского лимана в 1973 – 1974 гг. // Новейшие открытия советских археологов. – Ч. 2. – К.: Наукова думка. – 1975. – С. 87-89.
37. Рубан В.В. Проблемы исторического развития ольвийской хоры в IV – III вв. до н.э. // ВДИ. – № 1. – М. – 1985. – С. 26-46.
38. Рубан В.В., Урсалов В.М. История денежного обращения на территории Борисфениды и Ольвии догетского времени // ВДИ. – № 4. – 1986. – С. 31-53.
39. Русяева А.С. Священные земли Ольвийского полиса // Цхалтубо-2 (1979). – Тбилиси. – 1979. – С. 67-69.
40. Русяева А.С., Скржинская М.В. Ольвийский полис и каллипиды // ВДИ. – № 4. – М. – 1979. – С. 25-37.
41. Славин Л.М. Некоторые итоги изучения Ольвийской хоры// Художественная культура и археология античного мира. – М.: Наука. – 1976. – С. 180-186.
42. Снытко И.А. Новый античный памятник в Нижнем Побужье // ПИО. – Парутино. – 1985. – С. 77-78.
43. Снытко И.А. Погребальные сооружения античных некрополей Нижнего Побужья и Северо-Западного Крыма IV в. до н.э.// Проблемы исследования античного и средневекового Херсонеса. – Тез. докл. конф. – Севастополь. – 1988. – С. 103-104.
44. Снытко И.А. Подбойные могилы античных некрополей Нижнего Побужья и Нижнего Поднестровья IV-III вв. до н.э. // Проблемы истории и археологии Нижнего Поднестровья. – Тез. докл. и сообщ. научно-

- практической, историко-краеведческой конференции. – Ч. 2. – Белгород-Днестровский. – 1990-б. – С. 91-93.
45. Снытко И.А. Реколонизация хоры Ольвии рубежа V-IV вв. до н.э. Политический, социально-экономический, демографический и социальный аспекты // Актуальні проблеми історії та культури України. – Миколаїв – Одеса. – 2000. – С. 49-60.
46. Снитко І.О. Поховальний обряд населення хори Ольвії IV-III ст. до н.е. // Археологія. – № 3. – К. – 2009. – С. 25-34.
47. Снытко И.А. Культ Аполлона на древнегреческих поселениях Нижнего Побужья и некоторые аспекты культурно-исторического развития региона в античную эпоху // ССПК. – Т. XV. – Запоріжжя. – 2009-а. – С. 183-188.
48. Снитко І.О. Підкурганні поховання некрополів хори Ольвії VI – V ст. до н.е. // Археологія. – № 1. – К. – 2011. – С. 11-22.
49. Снытко И.А. Миксэллины и ойкеты ольвийского декрета в честь Протогена (к вопросу об историко-культурной и территориальной идентификации) // ДП. – Вып. IX. – Одесса: ФЛП «Фридман А.С.». – 2011-а. – С. 461-468.
50. Снитко І.О. Мікселліни ольвійського декрету на честь Протогена (історико-археологічний аспект) // Археологія. – № 3. – К. – 2011-б. – С. 22-30.
51. Снитко І.О. Ще раз про межі Ольвійського поліса // Археологія. – № 4. – К. – 2012-б. – С. 31-42.
52. Шишкин К.В. Аэрометод как источник для исторической топографии Ольвии и её окрестностей // СА. - № 3. – М. – 1982. – С. 235-242.
53. Щеглов А.Н. Ольвия и Херсонес: новые материалы и аспекты проблемы / А.Н. Щеглов // ПИО. – Парутино. – 1985. – С. 84-86.
54. Щеглов А.Н. Процесс и характер территориальной экспансии Херсонеса в IV в. до н.э. // Античная гражданская община. – Л. – 1986. – С. 166-171.
55. Щеглов А.Н. Погребения в подбойных могилах в Нижнем Побужье, в Нижнем Поднестровье и в Северо-Западном Крыму // ПИО. – Парутино. – 1985. – С. 86-88.
56. Bodzek J. Koshary (Ukraine) – Coinfindsin 2004-2005 // ПОНТИКА - 2006. – Krakow: Uniwersytet Jagiellonski. – 2008. – P. 13-23.
57. Buiskich S.B. Die Chora des pontischen Olbia: die Hauptetappen der raumlich-strukturellen Entwicklung // Surveying the Greek Chora (BSS 4). – Aarhus. – 2006. – S. 115-139.
58. Kaczanowski K., Kosydarski A., Niedzwiecka E. Resultsof 1998-2004 anthropological studies at an ancient burialsite at Koshary (the Ukraine) // ПОНТИКА-2006. – Krakow: Uniwersytet Jagiellonski. – 2008. – P. 53-61.
59. Kowal A. Greyware from the Kosharysiti // ПОНТИКА-2006. – Krakow: Uniwersytet Jagiellonski. – 2008. – P. 75-94.
60. Redina Y.F. Greek Settlements on the Shores of the Bay of Odessa and Adjacent Estuaries // Ancient Greek Colonies in the Black Sea 2. – I. – Oxford: BAR International Series 1675 (I). – 2007. – P. 507-536.

61. Sceglov A.N. Un établissement rural en Crimée: Panskoje-I (Fouilles de 1969-1985) // DHA. – № 13. – 1987. – P. 244-247.
62. Wasowicz A. Olbia pontique et son territoire. – Paris. – 1975. – 251 P.